

Olsztyn na Warmii

Było, minęło, jest...
w malarstwie Melanii Oledzkiej

Opracowanie albumu w wersji elektronicznej
„Olsztyn na Warmii. Było, minęło, jest... w malarstwie Melanii Olędzkiej”
stworzono w ramach projektu realizowanego przez Fundację Inicjatyw Społecznych ALNA

Zadanie publiczne sfinansowane ze środków otrzymanych od Samorządu Olsztyna

Olsztyn na Warmii

Było, minęło, jest...
w malarstwie Melanii Olędzkiej

Wstęp historyczny i opisy obrazów
Jerzy Sikorski

Olsztyn 2017

Szczęśliwym losem został przez historię obdarzony Olsztyn - od zakończenia drugiej wojny światowej, to niewielkie prowincjonalne miasto w ciągu niespełna trzech pokoleń przekształciło się w stolicę regionu. Od swego założenia, przez ponad 500 lat był miastem małym, ale ze stołecznymi aspiracjami. Jednak dopiero w drugiej połowie XIX wieku, dzięki zabiegom władz miejskich, stał się drugim co do wielkości w Prusach Wschodnich. Zdystansował pod względem liczby mieszkańców Braniewo, Elbląg i Ełk, stając się najważniejszym miastem południowych Prus Wschodnich. W 1905 roku został stolicą rejencji, w 1945 roku - okręgu mazurskiego, a później województwa olsztyńskiego, dziś województwa warmińsko-mazurskiego; w oficjalnej strategii jego rozwoju jest dążenie do uzyskania statusu metropolii regionu.

Warto pamiętać, że Olsztyn w swych ponad 660-letnich dziejach przez 113 lat był w państwie krzyżackim, przez 306 lat w granicach Rzeczypospolitej, przez 173 lata znajdował się w państwie pruskim i niemieckim, a od 73 lat ponownie w granicach Polski. Okresy te kolejno miały ogromny wpływ na kształtowanie się kultury mieszkańców, poczucia ich tożsamości z miejscem zamieszkania, uznawanych wartości i standardu życia, a także samego wizerunku miasta, stylu jego zabudowy, kierunków rozwoju przestrzennego i zmian zachodzących w jego krajobrazie architektonicznym.

Swój dynamiczny rozwój zawdzięczał Olsztyn przede wszystkim rozwojowi linii kolejowych, które przekształciły go w ważny węzeł komunikacyjny. To sprawiło, że ulokowano tu garnizon i siedzibę okręgu wojskowego, a także liczne urzędy prowincjonalne wraz z siedzibą rejencji. Stało się to motorem do rozbudowy miasta. Powstały liczne reprezentacyjne gmachy urzędowe i budynki użytkowe, a także okazałe kamienice mieszkalne, wybudowano nowe ulice, nastąpiła elektryfikacja miasta, powstała komunikacja tramwajowa i transport samochodowy, założono gaz, rozwijał się handel, rzemiosło i przemysł.

Takim pozostał Olsztyn do roku 1945, wtedy po raz kolejny zmienił swą przynależność państwową. Zniszczenia wojenne dokonane przez zdobywcą Armię Czerwoną i późniejsza polityka powojennych gospodarzy miasta w zakresie odbudowy i rozwoju Olsztyna w dużej mierze bezpowrotnie zatraciła jego historyczną tożsamość. Nie starczyło wiedzy, świadomości, chęci i pieniędzy na odtworzenie zniszczonych obiektów według

Pejzaż z Łyną

Malownicze meandry rzeki Łyny zachwycają swą urodą o każdej porze roku. Łyna płynie leniwie przez środek krainy Pojezierza Olsztyńskiego, stanowiąc jej oś symetrii. Źródła rzeki biorą swój początek w piaskach sandrowych na północ od Nidzicy.

dawnych planów. W miejsce zniszczonych powstawały nijakie architektonicznie budynki, zarówno te mieszkalne, jak i zwykle urzędowe, czy nawet te mające za zadanie spełniać rangę prestiżową ówczesnych władz. Musiało minąć wiele lat, by współcześni mieszkańcy utożsamili się z miastem, w którym przyszło im żyć i pracować, i z którym wiążą przyszłość swoją i swoich dzieci. Z żalem oglądamy dziś zdjęcia okazałego przedwojennego Olsztyna – pięknego gmachu dawnego starostwa powiatowego przy obecnej ulicy Szrajbera, który dziś po odbudowie zgodnej z socjalistycznym systemem niczym nie przypomina dawnego obiektu; pięknych kamienic przy ulicach Partyzantów, Kościuszki, Kopernika, Dąbrowszczaków, 1 Maja, Grunwaldzkiej, Wojska Polskiego, Jagiellońskiej... które zastąpiły nowe powojenne zabudowy. Dziś bardziej świadomi historycznych wartości krajobrazu miasta żałujemy też dokonanych przekształceń, jak choćby budynek sądów przy ul. Dąbrowszczaków, który na skutek pożaru i późniejszej odbudowy utracił swój niepowtarzalny dawny wygląd, zamieniając się w banalny budynek biurowy. Można mnożyć takie sytuacje, ale cieszą również te przykłady, które dzięki losowi zachowały stary wizerunek, a dziś władze miasta, świadomi wagi sprawy, pieczołowicie dbają o zachowanie i przywrócenie świetności ich dawnego wyglądu. Oczywiście Olsztyn nie uniknie zmian, które niosą z sobą nowe potrzeby w rozwoju miasta, dążenie władz samorządowych do unowocześnienia i usprawnienia życia mieszkańcom zmusza do wprowadzania w architektoniczny krajobraz nowoczesnej zabudowy, stosowanych środków i materiałów na miarę XXI wieku. Trwa zabudowa centrum miasta i rozbudowa osiedli w coraz to nowych dzielnicach.

Jedno się przez wieki nie zmieniło – Olsztyn był i jest miastem, którego najcenniejszym walorem jest otaczająca go przyroda. Lasy wokół miasta, jeziora w jego granicach, opasująca go rzeka Łyna, która przebiega przez całą Warmię, stanowią nieprzecenioną wartość. Lokalne władze poświęcają wiele uwagi i trudu nad zachowaniem tej wartości – odpowiednie zagospodarowanie na użytek mieszkańców bez naruszenia praw należnych naturze. Niezależnie od tego, władze miasta dbają o zachowanie jak największej przestrzeni dla zieleni, rekreacji i odpoczynku dla mieszkańców w rozbudowującym się Olsztynie. Stąd coraz więcej lepiej zadbanych parków, zieleńców, plant i możliwości aktywnego wypoczynku na łonie przyrody.

Jesień nad Łyną

Łyna jest główną rzeką Warmii. Przepływa przez bardzo zróżnicowany obszar a tym samym jej charakter na przestrzeni kilometrów zmienia się. Rzeką jest domem dla wielu ciekawych i zagrożonych wyginięciem stworzeń wodnych.

Jesień nad jeziorem Skanda

Jeziro Skanda to urocze miejsce usytuowane na terenie Osiedla Mazurskiego. Według legendy, napisanej przez Marię Zientarę- Malewską, lasy rosnące dookoła jeziora zamieszkiwali zbrojcy, którzy bardzo uprzykrzali życie mieszkańcom Olsztyna.

Zamarznęte jezioro

Olsztyn jest miastem wyjątkowym ze względu na położenie i jego naturalne walory przyrodnicze – to miasto lasów i 16 jezior. Nie trzeba daleko szukać aby móc nacieszyć oczy pięknymi krajobrazami o każdej porze roku.

Przedwiośnie na przedmieściach Olsztyna

Przedwiośnie. Natura powoli budzi się z zimowego snu. Pola, łąki i lasy zaczynają mienić się coraz intensywniejszymi barwami. Przedmieścia Olsztyna, stanowiące dawniej wiejskie zabudowy dzisiaj stają się częścią rozbudowywanego się miasta.

Redykajny

Malownicze jezioro Redykajny otoczone jest dzikimi plażami, borami sosnowymi, polami i łąkami. Nad jego brzegami mieści się jeden z najstarszych rezerwatów Krainy Wielkich Jezior Mazurskich - Rezerwat Redykajny, powołany w 1907 roku do ochrony torfowiska.

Wysoka Brama, ok. 1910 r.

Wysoka Brama – średniowieczna Brama Górna, niewątpliwie jest jednym z symboli Olsztyna. Na początku XX w. w Wysokiej Bramie mieścił się miejski areszt policyjny a w ceglany budynku przylegającym do bramy – komisariat policji i biuro meldunkowe. Nieodłącznym elementem krajobrazu były tramwaje – przy bramie znajdował się jeden z przystanków. Tramwaje kursowały pod Wysoką Bramą kierując się w stronę Starego Miasta.

Wysoka Brama w Olsztynie, widok współczesny, 2011

Dziś po dawnym ceglany budynku komisariatu policji przylegającym do Wysokiej Bramy nie ma już śladu. W miejscu tym znajduje się hotel oraz restauracja.

Współczesna zabudowa przy Wysokiej Bramie, 2011

Tam, gdzie dawniej znajdowała się kamienica mistrza krawieckiego Augusta Herrgotta z delikatesami oraz sklepem z uniformami i artykułami mundurowymi, obecnie stoją budynki z lokalami usługowymi, głównie restauracjami.

Wysoka Brama od strony Starówki, 2012

W 2003 r. Wysoka Brama została odrestaurowana. W niszy od strony Starego Miasta umieszczono wizerunek Matki Bożej Królowej Pokoju, podarowany Olsztynowi przez Jana Pawła II. Wysoka Brama stanowi niejako symboliczną granicę między nowoczesnym, coraz bardziej rozwijającym się miastem, a jego staromiejskim sercem sięgającym swym rodowodem średniowiecznego Olsztyna

Stary ratusz, 2012

Przechodząc przez Wysoką Bramę znajdujemy tchnący historią klimat Starego Miasta, jakże inny od zatłoczonych ulic, pędzących samochodów, kolorowych sklepowych reklam. Tu wszystko – Stary Ratusz, katedra, zamek, układ uliczek pamiętający pierwotne założenia średniowiecznego Olsztyna i kamienice przy staromiejskim rynku – są dowodem historycznego rodowodu miasta i namacalnym potwierdzeniem jego tożsamości.

Stary ratusz, widok z 1910 r.

Stary ratusz wzniesiono w XV wieku. Był wielokrotnie przebudowywany. Niedawno odkryto pod tynkami ratusza cenne gotyckie fasady. Stary ratusz pełnił funkcję siedziby władz miejskich do 1916 roku.

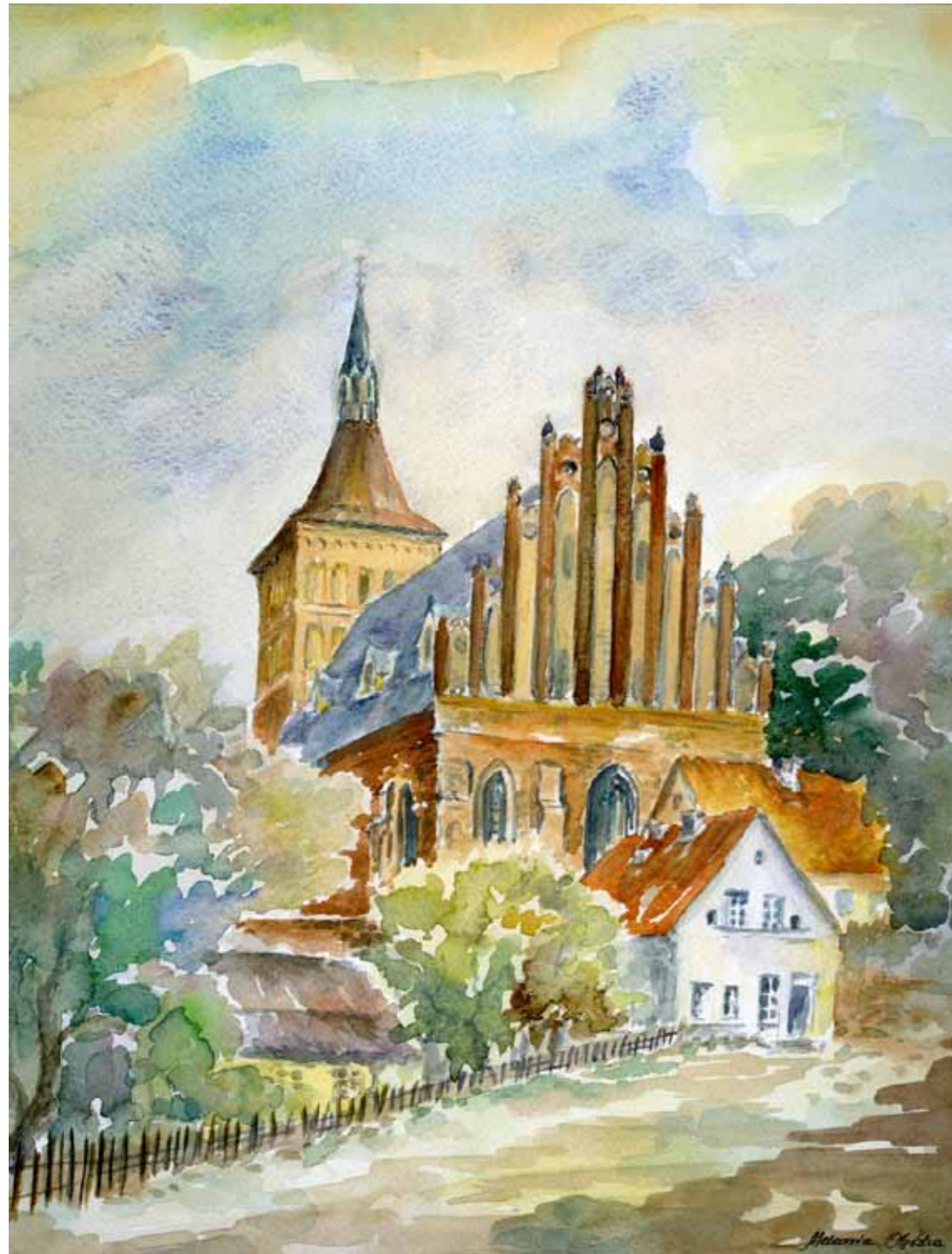

Współczesna zabudowa przy Wysokiej Bramie, 2011

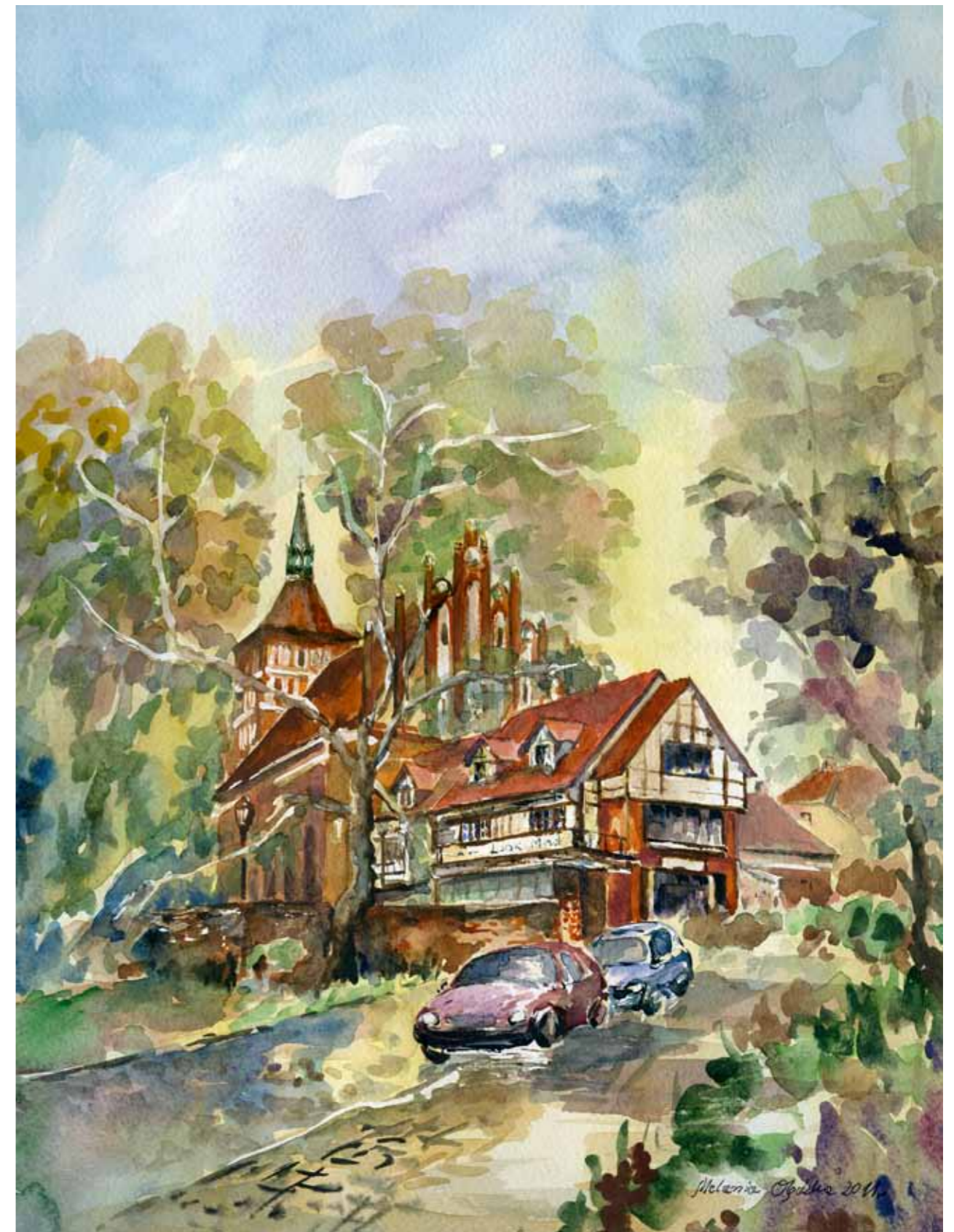
Dziś w murach starego ratusza mieści się Wojewódzka Biblioteka Publiczna. Nieodłącznym elementem krajobrazu około ratuszowego jest stojąca obok fontanna oraz stoisko z książkami i pamiątkami. Klimat tego miejsca, liczne kawiarnie, restauracje, odbywające się tu okazjonalne koncerty, czy tradycyjne jarmarki, nieustannie przyciągają zarówno mieszkańców jak i przybywających do Olsztyna turystów.

Spacerkiem wokół katedry

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Jakuba Starszego zbudowany w stylu gotyckim został wzniesiony na przełomie XIV i XV wieku. Należy do najpiękniejszych i największych na Warmii kościołów halo-
wych. Na przestrzeni lat zarówno katedra jak i jej otoczenie ulegały przemianom.

Katedra, ok. roku 1900

Katedra św. Jakuba widok ze współczesną zabudową, 2011

Na początku XX wieku w okolicach katedry znajdowały się liczne szachulcowe budynki, szkoła ludowa a następnie zbudowany w 1914 r. a zdemontowany w 1966 r. Pomnik Schulze-Delitzscha. Obecnie spacerując wokół bazyliki ujrzymy: budynki parafialne, dom pielgrzyma oraz liczne lokale komunalne i usługowe.

Widok na katedrę i Starówkę olsztyńską od strony Łyny
Zabudowa na dawnych murach obronnych Olsztyna

Katedra św. Jakuba w Olsztynie
Zabudowa na dawnych murach obronnych Olsztyna

Katedra św. Jakuba w Olsztynie
Dawne zabudowania - tu powstanie Dom Pielgrzyma

Dom Pielgrzyma u stóp katedry św. Jakuba w Olsztynie,
po zakończeniu budowy

Spacerkiem wokół olsztyńskiego zamku

Zamek kapituły warmińskiej został wzniesiony w zakolu Łyny przed połową XIV wieku. Pełnił funkcję skarbcza kapituły, spichlerza oraz centrum administracyjnego komornictwa. Był jedną z najsilniejszych warowni kapituły. W latach 1516-1521 funkcję administratora pełnił tutaj Mikołaj Kopernik. U podnóża zamku znajdowały się młyny wodne oraz kuźnia miedzi. Od XVII w. zamek zaczął tracić cechy obronne. Do gotyckiej budowli dobudowano późnobarokową część mieszkalną a w 1926 roku okrągła wieża zamku doczekała się zwieńczenia – stożkowego hełmu. Pod murami zamkowymi zaczęły pojawiać się inne zabudowania, m.in. słynna „VillaSchönebecka” zwana „Villą Mordu”. Szczęśliwie zamek przetrwał wojenne zawieruchy i cieszy oczy olsztyniaków do dnia dzisiejszego.

Zamek w Olsztynie od strony Łyny ok. 1910
widok od strony północno zachodniej, przed Mostem Zamkowym

Widok na zamek w Olsztynie od strony północno-zach., ok.1915 r.
u stóp zamku widoczne zabudowania młyna

Zamek w Olsztynie z kopyłą 1926, lata 30 XX w.
widok od strony południowo-zachodniej, za mostem Zamkowym

Olsztyn, ul. Zamkowa z pomnikiem Mikołaja Kopernika z 1916 r.

W 1917 roku, w celu upamiętnienia obecności i zasług wybitnego astronoma, przed wejście na groble zamkową wzniesiono pomnik Mikołaja Kopernika. Była to neogotycka budowla przypominająca kapliczkę z odlanym w brązie popiersiem uczonego. Niestety pomnik nie przetrwał wojny.

Olsztyn, ul. Zamkowa z pomnikiem Mikołaja Kopernika, widok współczesny

Współczesny pomnik wybitnego astronoma zwany Ławeczką Mikołaja Kopernika stojący przed olsztyńskim zamkiem w żaden sposób nie przypomina przedwojennej budowli. Odlana z brązu postać Kopernika została odsłonięta w 2003 roku. Podobno chwycenie za nos astronoma przynosi szczęście. Turyści z upodobaniem podtrzymują ten zwyczaj.

Zamek w Olsztynie po 1926 roku. Na pierwszym planie zabudowania starego młyna z ok. 1915

Zamek w Olsztynie – miejsce po dawnym młynie

Wiele miast położonych nad rzekami miały swoje malownicze „Wenecje”. W Olsztynie takim miejscem były tyły domów na ul. Mochneckiego. Miejskie zaułki schodziły bezpośrednio nad rzekę, nad której brzegiem stały zabudowy gospodarskie. Kładki i pomosty umożliwiały korzystanie z wody.

Dziś nie ma śladu po tamtych klimatach. Brzegi Łyny u podnóża zamku zostały zagospodarowane – atrakcją jest chętnie odwiedzany park zamkowy, który służy mieszkańcom i turystom jako miejsce odpoczynku i rekreacji. W miejscu dawnego młyna mieści się stylowa restauracja.

Nowa restauracja na miejscu starego młyna (w budowie)

„Olsztyńska Wenecja”

Olsztyn to miasto licznych mostów. Najważniejszymi z nich są: Most Mariacki, Most Młyński, Most Smętka, Most św. Barbary, Most św. Jakuba, Most św. Jana Nepomucena oraz Most Zamkowy. Mosty zbudowano nad rzekami: Łyną, Wadągą i Kortówką oraz jeziorem Długim.

Olsztyn, widok współczesny na most św. jakuba

Olsztyn „Wenecja nad Łyną”, widok na most św. jakuba

Olsztyn, widok współczesny na most św. jakuba

Zamek w Olsztynie zimą, 2011 r.
Na pierwszym planie tzw olsztyńska Niagara

Zamek w Olsztynie zimą, 2010 r.
Most Zamkowy

Budowę kolejowego Olsztyńskiego Dworca Głównego zakończono w 1872 roku. Początkowo miał zostać wybudowany na rogu obecnej ulicy 1 Maja ze zbiegiem torów kolejowych ale w ostateczności wzniesiono go z dala od centrum miasta na obecnej ul. Partyzantów. Architekturę dawnego dworca w Olsztynie przypominają zachowane do dziś dworce w Ostródzie i Barczewie. W 1945 roku dworzec spłonął. Po drugiej wojnie światowej zmieniono całkowicie jego wygląd.

Kolejowy Dworzec Główny w Olsztynie, 1920

Olsztyn, widok współczesny na most św. Jakuba

W XIX w. wzdłuż obecnej ulicy Szrajbera stały stajnie i obory Walentego Thommka. Właściciel wyburzył je i założył ogród. Na wykupionej przez powiat części terenu wzniesiono Gmach Starostwa Powiatowego. Był to neorenesansowy budynek, w którym poza biurami starostwa mieściły się również sala posiedzeń sejmiku oraz mieszkanie landrata.

Gmach Starostwa Powiatowego odsłonięty w październiku 1894 r.

Budynek dawnego Starostwa Powiatowego, obecnie UWM

W okolicach obecnego Parku Centralnego rozbudowywała się w II poł. XIX w. dzielnica przemysłowa Olsztyna. Tartak Raphaelsohnów to ostatni jej relikw. W tamtym czasie działało tutaj pięć tartaków, młyn parowy, fabryka maszyn z odlewnią żelaza, fabryka octu, fabryka chemiczna oraz gazownia miejska. Położenie dzielnicy przemysłowej w tym miejscu było podyktowane bliską obecnością rzeki Łyny, która służyła jako droga transportu towarów. Obecnie tartak jest siedzibą Centrum Techniki i Rozwoju Regionu oraz Muzeum Nowoczesności.

Dawny Tartak Raphaelsohnów

Budowę Parku Centralnego w Olsztynie zakończono w 2014 roku. Teren parku położony wzdłuż rzeki Łyny stał się miejscem spotkań towarzyskich i rekreacji mieszkańców Olsztyna. Park zajmuje powierzchnię ok 16 ha i został zaprojektowany w stylu angielskim.

Park Centralny

Monumentalny neogotycki budynek Miejskiej Szkoły Średniej dla chłopców został uroczyście oddany do użytku w 1900 r. Budynek znakomicie harmonizował się ze znajdującym się w tle kościołem Najświętszego Serca Jezusowego. Pod koniec II wojny światowej szkoła pełniła funkcję lazaretu Wermachtu. Gmach został podpalony w 1945 r. a jego fundamenty po wojnie wykorzystano przy budowie obecnego Urzędu Wojewódzkiego.

Miejska Szkoła Średnia dla chłopców, 1900 r.

Dawniej była tu szkoła realna, dziś Urząd Wojewódzki

Neogotycki budynek Sądu Okręgowego i Ziemskiego został wzniesiony w 1879 roku. Swoją ostateczną formę uzyskał w latach 1896-98. W pawilonach znajdujących się przed frontem gmachu miały swoje siedziby: biuro turystyczne oraz księgarnia. Obok gmachu przy ul. Piłsudskiego znajdował się postój taksówek. Gmach sądu spłonął w 1976 roku. Po przebudowie stracił niestety całkowicie swój zabytkowy charakter.

Gmach Sądu z 1880 r., spłonął w 1976 r.

Gmach Sądu odbudowany po pożarze w 1976 r.

Piękny secesyjny pałacyk z końca XIX w. wraz z dawną wozownią otrzymało w 1982 r. od władz miasta Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Pałacyk został przekazany w bardzo złym stanie. Dopiero w 1999 r. doczekał się restauracji. Mieści się w nim Muzeum Przyrody z interesującymi zbiorami zoologicznymi, botanicznymi i geologicznymi.

Muzeum Przyrody w Olsztynie

To jedna z najpiękniejszych kamienic Olsztyna. Ten okazały neobarokowy budynek z luksusowymi lokalami pod wynajem został wzniesiony na Placu Bema w 1905 roku, przez Maxa Hessego – właściciela fabryki cementu i sztucznego kamienia. Po II wojnie światowej własność ponemiecką przejął Skarb Państwa. Na przestrzeni lat kamienica pełniła funkcję siedzib różnych urzędów oraz szkół, m.in. Wyższego Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum”.

Kamienica przy pl. Bema w Olsztynie

Budynki mieszkalne wciąż są budowane nad brzegami rzeki Łyny. Nie posiadają już może uroku „przedwojennej Wenecji” ale nadal przyciągają wzrok.

Widok na nowe zabudowania przy ul. Grabowskiego w Olsztynie

Zachowany do dziś dwór w Tracku powstał ok. 1800 r. Tutaj w 1832 r. przyszedł na świat burmistrz i nadburmistrz Olsztyna - Oskar Belian, za którego urzędowania Olsztyn wszedł w epokę nowoczesności. Na przestrzeni lat dwór przechodził z rąk do rąk. Po wojnie stał się własnością PGR. Obecnie ten wyjątkowy zabytek jest całkowitą ruiną.

Dworek burmistrza Olsztyna Oskara Beliana, fragment obrazu

Widok na ul. Grabowskiego z mostu nad Łyną, 2000r.

Dworek burmistrza Olsztyna Oskara Beliana, stan 2011r.

Budynek restauracji w Nowym Jakubowie

Okazały budynek restauracyjny w Nowym Jakubowie zbudowano w 1910 r. z okazji mającej odbyć się w Olsztynie Wystawy Przemysłowej. Budynek wzniesiono na wzgórzu nad jeziorkiem Mummel. Miała to być główna restauracja wystawy. Znalazła się w niej wielka scena, pokoje dla gości, pokój restauratora oraz inne pomieszczenia restauracyjne. Na froncie budynku usytuowano otwarte werandy. A na zboczu wzgórza schodzącym do jeziorka tarasy restauracyjne. Lokal cieszył się dużą popularnością w okresie międzywojennym. Budynek został spalony pod koniec wojny a następnie odbudowany. Obecnie mieści się w nim siedziba Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych

Planetarium w Olsztynie i biblioteka Planeta

Planetarium w Olsztynie jest drugim co do wielkości planetarium w Polsce. Zostało zbudowane w lutym 1973 roku w pięćsetną rocznicę urodzin Mikołaja Kopernika. Gmach zaprojektował Ludomir Gosławski. Dziś w murach planetarium mieści się również Galeria Sztuki Współczesnej BWAa tuż obok oddział biblioteki miejskiej – Planeta 11.

Opracowanie wydawnicze publikacji
„Olsztyn na Warmii. Było minęło, jest... w malarstwie Melanii Olędzkiej”
Pracownia Wydawnicza ElSet, Olsztyn 2017

ISBN 978-83-64736-84-1